

Egység a sokszíniségben Bíró Gergely: *A kristálnak mindegy. Interjúk, esszék, kritikák*, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2014.

Élvezettel olvastam *A kristálnak mindegy* című kötetben szereplő írásokat, mégis sokáig halogattam Bíró Gergely könyvének bemutatását. Az ok a szerző sokoldalúsága, így a könyv sokszínűsége, és ezért a bőségből való kényszerű válogatás dilemmája. Nehéznek tűnt megragadni egy jellemzően közös szempontot az itt újjólag közreadott szövegekben. Végül is az utóbb már magától értődő vonás adódik evidens módon. Ez pedig a minőség piedesztálra emelése, a mérce magasra állítása. Valójában ez érvényesül Bírónak a címválasztásban először enigmatikus, a legtöbb elemében igen értékes könyvében.

A szerző jeles szerkesztő, olvasásterapeuta és természetesen – e kötet tanúsága szerint is – igen jó író. A közelmúltban kiérlelt mély- és életműinterjúkkal, remek esszékkel, fontos kritikákkal jelentkezett. Tétován jegyzem meg, hogy az utóbbiak szigorúbb rostálásával egységesebb, talán még nívósabb lehetne a könyv egésze.

A kötet terjedelmének több mint felét négy műhelybeszélgetés teszi ki. Három megszólaló: Gyurkovics Tibor, Monoszló Dezső és sajnos már Oláh János is „csak” műveivel él közöttünk. Szavaik értékét, súlyát lelki jelenlétük és emléküek növeli. Kontra Ferencről pedig várjuk a további írásokat, meg az általa is nagyra tartott „élő megszólalás” inspiráló erejét.

A kötetben elsőként Gyurkovics szuggesztív egyénisége elevenül meg. Családjáról beszél, majd az alkotói próbálkozásait, tévútjait, későbbi sikereit meghatározó társadalmi közegről, amely sok éven át inkább gátolta, mintsem serkentette beérését, igazi kibontakozását. Az író sztoikus belenyugvással tekint emberi gyarlóságaira, sőt talán bűneire is. A büntudatával azonban „nem tehet mást, mint felajánlja az Úristennek”. Értékes megállapításokat olvashatunk verseinek a képzőművészetben fellelhető ihlető forrásáról, istenhitéről, olykor erősen dokumentarista írásmódszeréről (*Isten nem szerencsejátékos*). Groteszké alakított szituációi és alakjai pszichológusi énjétől is meghatározottak (*Nagyvizit*). Ezt érzékelteti az alkotó, s észre kell vennünk, hogy attitűdje közel áll kérdezője, a biblioterapeuta Bíró Gergely érzésvilágához is. Gyurkovics több műnemben és műfajban al-

kotott. Találó a metafora, amely e sokszólamúságot – az interjú címe erre utal – „a víz különböző állapotaival” azonosítja (tó, folyó, patak, tenger). A beszélgetőpartner olykor részletesen megindokolt és lényegre törő kérdésekkel, máskor a bővebb kifejtést provokáló, pattogó rövidségű közbevetésekkel irányítja az eszmecserét. Így lesz az interjú íve kidolgozott a szerző lírai indulásától az „öregedés botrányát” átkozó költő blaszfémiába hajló, istenkereső kérdésig (*Ki vagy?*).

Bécsi otthonában zajlott a beszélgetés – korábbi interjúit, nyilatkozatait is felhasználva – az akkor 85 éves Monoszló Dezsővel. Az író fordulatokban és helyszínekben gazdag, „a Kárpát-medencét bebojlyongott” életútja az interjú indítása. Kitűnik ebből, hogy Monoszlóyt mindvégig izgatta a kisebbségi lét fátuma, amely már-már menekülésszerűen üzte egyik lakhelyről a másikba: Csehszlovákiából Jugoszláviába, Magyarországról Bécsbe, nemritkán még messzebb. „A huszadik századi embersors gondoskodott róla, hogy az életem ne legyen egyhangú” – vallja visszatekintve a költőként debütált mester. Az író életművéből Bíró Gergely *A villamos alatt* című, 1965-ös kötetet, különösen annak záró- és címadó novelláját emeli ki joggal, mint „jellegzetes Monoszló-darabot: tudatnovellát”. Első prózakötete volt ez, amely késve bár, de meghozta számára az elismertséget. Ígérte akkor a későbbi nagy műveket, így *A milliomos halála* című nagyregényt, magát a „tudatregényt”. Ebben is – az ő szavaival – „az én elbeszélhetőségét kérdőjelezi meg minden könyve alapproblémájaként”. „Különleges helyet foglal el a regényeink sorában a *Menekülés Szodomából* trilógia” – figyelmeztet Bíró, és már a mű születéstörténete is igazolja a kiemelést. Az izgalmas beszélgetés végén ismételten felötlük bennem is a hiány, bár Monoszlóy indokolja a mulasztást. Szörényi Lászlóval értek tudniillik egyet, aki a memoárgyűjteményt kérte számon az életműtől. Ez az úr sajnos már örökre betöltetlen marad.

Még nagyon friss a seb, és „más távlatot ad a halál már” az Oláh János író, költő, legendás szerkesztővel készült rövid, 2012-es interjúnak. A pillanatfelvétel, a helyzetjelentés alkotás közben, a *Száműzött történetek* novelláskötet megjelenésének apropóján készült. Visszatekint, de előre is néz bizakodón akkor

az interjúalany. Azóta már ismét megjelent a szintén feledhetetlen emlékü Czine Mihály által is nagyra tartott *Az örült* című regénye. Szerzője azonban elment, és nagyon hiányzik irodalmi életünkéből. Remélni akarjuk, hogy végül elérte azt a békét, amelyet egy korábbi beszélgetés (2009, Nagy Gábor) befejezéseként maga így fogalmazott: „A ’nemlétre hangozódni’, ahogy írtam, csak úgy lehet, ha az ember átadja magát az elemi létezés ritmusának.”

A legterjedelmesebb, az alkotói lét számos elemére rávilágító, igazi mélyinterjú a Kontra Ferenc Drávaszögből indult élet- és írói útját elemző érdekes műhelybeszélgetés. A szerző már olyan jelentős művekkel írta be nevét a kortárs irodalmi kánonba, mint az egymáshoz sok szállal köthető *Gimnazisták; A kastély kutyái; a Farkasok órája* és a *Wien a sínen túl* című regények. A délvidéki magyar kisebbség életérzése át- meg átszövi az oeuvre egészét, bármerre is „kalandozik” a hajdani szegedi bölcsész. Az életműve korántsem teljes vagy lezárt, ellenkezőleg, éppen további perspektívák felé nyit. Ezt érezteti a partnerek egymás gondolatára jól reflektáló, vibráló párbeszéde. A dialógus folytatására szólít az olvasói és az együttes alkotói igény. Tudjuk – bizonyítékok erre a Bíró-interjúk közötti darabjai is: a jó párbeszéd mindig közös teljesítmény, az egymásra hangoltság produktuma.

A kötet második, talán még az előzőnél is elmélyültebb intellektuális kalandra hívó része a 2002–2014 között született esszék és kritikák csoportja. Nehéz, Bíró Gergely esetében pedig fölösleges vállalat is volna mereven szétválasztani a két műfajt. Mert nála mindkettő jellemzője a kísérletező jelleg – a művek megközelítésében és megértésében. Az egyes darabok stílusa elegáns, időről időre megmutatkozik bennük a szerző szépírói vénája. Ez még az újszerűen és tudósan formált levezetések is könnyedé teszi, olykor aporiával, vagyis nyitott, visszafogott konklúzióval zárja. Az esetlegesen tűnő témaválasztást egységbe foglalja a szemlélet, mely elsődlegesen a magyar irodalmi hagyományra épít. Mesterének tudja Szerb Antalt, akinek esszéista és írói munkásságára is igen gyümölcsözően támaszkodik. Az ő két könyvéről értő reflexiókat fogalmaz meg itt (*A Pendragon-legenda, A harmadik torony*). Másutt is jól használja Szerb inspiráló életművét, amelynek – Poszler György szavaival – „...nyitottságában rejlik a varázsa. Hogy ezerféleképpen tovább gondolható”.

Balassi Bálintról értekezik az irodalmi esszék első, meghatározó darabja. Elsődlegesen a szerelmi líráját vizsgálja vitathatatlanul eredeti megközelítésben. Itt is felsejlik azonban a költő alakja, mint „Athleta Christi”-é (bár leginkább Zrínyié e jelző), akinek szerelmi gyöttrődésén és vitézi énekein is átsüt az istenhit, amely a képekben és motívumokban is jól ábrázolódik. Számos olyan meglátásra lelünk a dolgozatban, amely továbbgondolásra csábít. Ilyen például az egyik Célia-versben megjelenő „félrevert harang”-motívum. Ez majd Ady Endre költészetében teljesedik ki, nem egyszerű reminiscenciaként. Gondolok például sok más mellett a „Félrevert harangos napok” szimbolikus motívumára. Az esszéista kísérletező, tehát bátran állít fel hipotéziseket. Bíróra jellemző ez a vállalkozási hajlam, ami fő értékét adja ennek a rövidege ellenére is kitűnő munkának. Megjegyzem, hogy ebben jelenik meg a kötet cím parafrazisát adó idézet. A Balassi versmondattal a következő: „Mint egy kristálykővet, soha el nem törhet, / noha éget verőfén”.

Csáth Géza, alias Brenner József gyermek- és ifjúkori naplóiról, leveleiről beszél, megjelenésükről ad hírt Bíró 2008-as áttekintése. A klasszikus szerző minden gesztusa, szava, így korai tájékozódása is fontos relikvia. Előlegezi a kiteljesedést, a jelentős íróvá válást. Csáth ifjúkori világlátása a majdani író, orvos, a rangos zene-, képzőművészet- és irodalomkritikus színes lényét vetíti előre. Ezért sem felesleges az erőteljes figyelemkeltés e darabok iránt. Bíró avatottan teszi ezt.

Szólnom kellene természetesen a kötet – fent már esszéisztikusként jellemzett – kritikai blokkjáról. Többségükben igen érzékeny bírálatokról van szó, éles szemű pásztázás ez az elmúlt több mint egy évtized literatúrájának termésében. Nem emelek ki egyes darabokat, csak általánosságban jelzem, mintegy ceterum censeoként: a kritika fontos eleme a művészeti, így az irodalmi életnek is. Hiszem, hogy jelenlegi, bizonyosan időleges súlyvesztését ismételt felemelkedése követi (arra a szintre, amelyet Babits, Németh László vagy Halász Gábor neve fémjelez). Bíró értékeit reménykeltően mutatnak erre is. A teljes kötet, *A kristálynak mindegy* pedig időnként vitára hívó, de mindenképpen elmélyült figyelmet érdemlő válogatás, amelyet az igényes olvasó fontosnak, továbbgondolandónak értékelhet majd akár a múltó idő távolából is.

Papp István Géza